

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND
KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET
WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE
KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE
UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET
MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-
BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN
DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN
VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE
WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE
DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE
PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN
MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

DE BESTE DIJK VOOR IEDEREEN

Een manifest met onze kijk op waterveiligheid

2022 - 2050

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGREZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

VOORWOORD

Nederland is een kwetsbare, laaggelegen delta. Om te kunnen blijven wonen, werken en leven in ons land moeten we voortdurend blijven werken aan waterveiligheid. Dit is precies wat de waterschappen doen. Zij beschermen ons land al eeuwen tegen overstromingen en blijven dat in de toekomst doen.

Die toekomst bevat grote uitdagingen, zoals ingrijpende klimaatverandering en een toenemende druk op de ruimte. Dit verandert de context waarbinnen de waterschappen zorgen voor hoogwaterbescherming. De dijk versterken is geen losstaande taak meer, maar onderdeel van deze maatschappelijke vraagstukken in de ruimte.

De waterschappen zien hierdoor hun rol veranderen. Van solitair de dijk versterken naar het aanjagen van gebiedsprocessen. Samen met de omgeving tot de beste dijk voor iedereen komen. Werken aan een dijk die bescherming biedt, maar die ook ten dienste staat van natuur, recreatie en economische activiteiten.

Een andere verschuiving is dat de dijk steeds meer onderdeel wordt van een bredere aanpak van meerlaagsveiligheid. Denk hierbij aan het tijdig evacueren of het gebied zo inrichten dat water goed kan wegstromen. Dit zijn ook manieren om te anticiperen op toenemende weersextremen, zeespiegelstijging en een grotere overstromingskans. Hoe die weersextremen en de zeespiegelstijging zich gaan ontwikkelen, blijft in grote mate onzeker. De waterschappen zullen zich dus steeds moeten aanpassen aan veranderende omstandigheden.

Deze grote uitdagingen en veranderende rol voor de waterschappen betekenen dat het roer om moet. Om deze urgentie te onderstrepen, presenteren wij onze kijk op de waterveiligheid 2030 – 2050 in de vorm van een manifest. We beschrijven hierin de opgaven en onze ambities, gerangschikt naar drie hoofdlijnen:

- a. Wij anticiperen op een veranderend klimaat.
- b. Wij zorgen voor een toekomstbestendige delta.
- c. Wij kijken breder dan de dijk.

De opgaven die op ons afkomen zijn weerbarstig. Dit manifest is daarom geen blauwdruk, maar een uitnodiging tot gesprek. Een document dat houvast biedt voor de waterschappen zelf en waarmee we onze partners informeren wat ze de komende jaren van de waterschappen kunnen verwachten. Ook biedt het manifest inspiratie voor ons werk en de beleidsontwikkeling in Den Haag. Wij wensen u veel leesplezier.

Jeroen Haan

Portefeuillehouder Waterveiligheid in het bestuur van de Unie van Waterschappen

Dijkgraaf van het hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

DE OPGAVEN

Ingrijpende klimaatverandering

De weersextremen nemen toe. Langdurige droogte, grote piekbuien met wateroverlast en vaker hoogwater. Dit zijn niet langer toekomst-scenario's, maar problemen uit de dagelijkse praktijk. En alle voorspellingen laten zien dat de problemen nog groter zullen worden. Deze eeuw stijgt de zeespiegel in elk geval met enkele decimeters, maar rond 2150 kan het oplopen met 1 tot 5 meter volgens het *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC) in oktober 2021. Dit heeft grote gevolgen voor de waterveiligheid.

Grote regionale verschillen

Nederland is een klein land, maar kent grote regionale verschillen. Zo is bijvoorbeeld in het laaggelegen veenweidegebied in het westen en noorden van Nederland sprake van sterke bodemdaling. In het heuvelachtige Limburg spelen vooral overstromingsproblemen door hevige regenbuien en hoge rivierafvoeren. En in het rivierengebied vormen ondiepe zandlagen een risico voor de stevigheid van de dijken.

Daarnaast verschillen de cultuur, het watersysteem, ruimtelijke functies en de bebouwing sterk per gebied. Deze regionale verschillen vragen om maatwerk.

Druk op de ruimte

Aanpassen aan het veranderende klimaat vraagt om ruimtelijke ingrepen, zoals ruimte voor waterberging en versterking van regionale en primaire waterkeringen. Dit is echter niet de enige claim op de ruimte. Ook de transitie naar duurzame energie, de vraag naar woningen, de stikstofproblematiek en natuurherstel hebben grote consequenties voor het landschap en de leefomgeving. De waterveiligheidsopgave concurreert dus als het ware met de andere maatschappelijke opgaven.

Nederland: het afvoerputje van Europa

Vier grote rivieren stromen vanuit andere landen via Nederland naar zee. We kunnen niet alleen naar Nederland kijken wanneer we de delta willen beschermen. Wat bovenstrooms gebeurt, heeft grote invloed op de waterstanden van de rivieren in Nederland.

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

AMBITIES

1. Wij breken een lans voor het waterveiligheidsbelang in ruimtelijke keuzes

Ons water- en bodemsysteem is in het verleden bepalend geweest voor de ontwikkeling van Nederland. We bouwden op plekken waar de ondergrond dit toeliet. Die aanpak hebben we gaandeweg losgelaten. Ondertussen wordt de druk op de ruimte steeds groter en komen de grenzen van ons watersysteem op sommige plekken steeds meer in zicht.

Als we Nederland veilig en bewoonbaar willen houden, moeten water en bodem leidend worden in ruimtelijke keuzes.

We moeten weer gaan kijken naar de natuurlijke opbouw van ondergrond, het landschap en de stroming van het water in een gebied. Doen we dit niet, dan zullen we op termijn overstromingsschade moeten accepteren.

Het principe van “water en bodem sturend” is ook in het coalitieakkoord opgenomen. De waterschappen zijn blij met die aandacht, waterveiligheid moet topprioriteit zijn en blijven voor *alle* overheden in Nederland. Wij zullen een lans breken voor dit principe en werken mee aan de realisering. De waterschappen brengen hun kennis in en maken concreet hoe je waterveiligheid kunt meenemen in ruimtelijke keuzes. Denk bijvoorbeeld aan het formuleren van voorwaarden voor klimaatbestendig bouwen. Het zal vaak neerkomen op maatwerk, juist vanwege regionale verschillen in het bodem- en watersysteem.

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

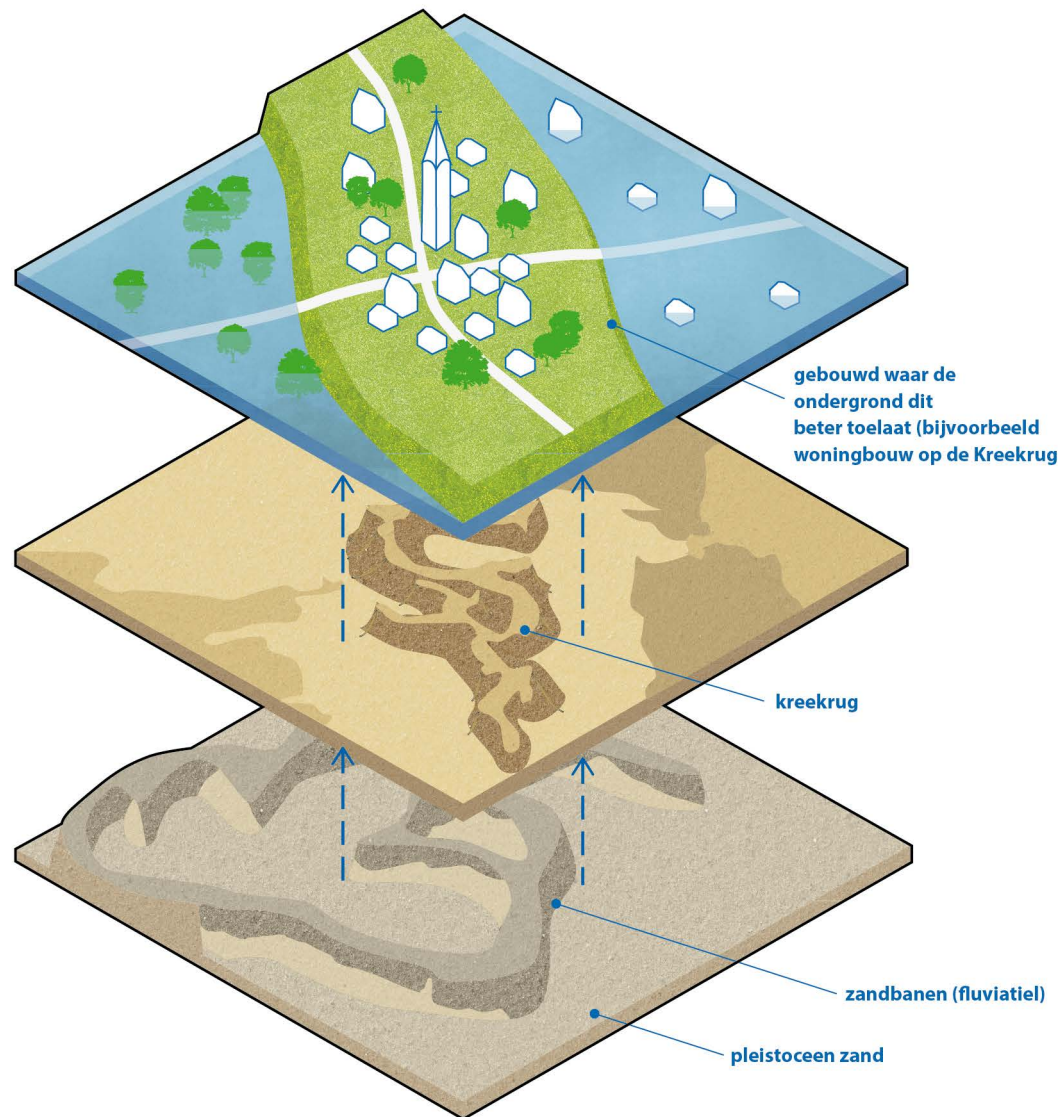
10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

WONEN OP DE
KREEKRUG

WATER / BODEM

ONDERGROND

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND
KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET
WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE
KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE
UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET
MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-
BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN
DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN
VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE
WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE
DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE
PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN
MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

2. Wij kijken naar het totale watersysteem

Onze wateren staan niet op zichzelf, ze maken deel uit van een samenhangend systeem.

Bij oplossingen voor waterveiligheid kijken we daarom met een brede blik naar het totale watersysteem.

We houden bij onze keuzes rekening met extremere waterstanden en -overlast door klimaatverandering.

Door water bovenstrooms vast te houden, kunnen overstromingen benedenstrooms worden voorkomen. Dit is ook het adagium van de Europese Richtlijn Overstromingsrisico's en de waterschappen scharen zich hier achter. Daarbij blijven we in gesprek met de omgeving over de consequenties en mogelijkheden om water te sturen, bijvoorbeeld in de afvoerverdeling. Zo vangen we samen de consequenties van extremen in neerslag op.

De maatregelen zijn afhankelijk van de locatie, ook het landgebruik speelt daarbij een belangrijke rol. Op hoge droge gronden is het zaak om elke regendruppel zo lang mogelijk vast te houden. In een natuurgebied kan het gaan om het dempen van kunstmatige afwatering en toestaan van moerasontwikkeling. En in landbouwgebied zijn bodemaatregelen en wellicht meer technische maatregelen voor de hand liggend.

UNIE VAN WATERSCHAPPEN

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

HUIDIGE SITUATIE

BEPERKTE INFILTRATIE

SNELLE AFVOER

OVERSTROMINGSRISICO

HOGЕ WATERSTANDEN

WATER VASTHOUDEN

KUNSTMATIGE
AFWATERING DEMPEN

ADAPTATIEMAATREGELEN
PUBLIEKE RUIMTE

VERHOOGDE INFILTRATIE

VERLAAGDE OPPERVLAKKIGE
AFSTROMING

LAGE WATERSTANDEN

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

3. Wij maken vandaag keuzes voor de uitdagingen van morgen

Hoe de weersextremen en zeespiegelstijging zich gaan ontwikkelen, blijft onzeker. We zullen echter beslissingen moeten nemen.

Goede beslissingen nemen op korte termijn, zijn van cruciaal belang voor de toekomst.

We werken met de klimaatscenario's van het KNMI en de Deltacommissaris. Door 50 tot 100 jaar vooruit te kijken, passen we ons steeds aan de veranderende omstandigheden aan. We kijken dus ver vooruit en werken adaptief. We blijven de zogenaamde adaptatiepaden evalueren. Dit zijn routes met verschillende strategieën, gebaseerd op die klimaatscenario's en sociaaleconomische ontwikkelingen. Tot nu toe beschermen de dijken ons afdoende. Maar wat doen we als de rek om de dijken te blijven versterken eruit is en we het zoute water niet langer kunnen blijven wegpompen? Wat is het alternatief? Op die vraag moeten de waterschappen een antwoord vinden, samen met hun medeoverheden en de markt. Dat zal om bestuurlijk lef vragen.

VOORWOORD

- A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT
  - 1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
  - 2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
  - 3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
  - 4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
  - 5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
  - 6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

- B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA
  - 7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
  - 8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
  - 9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

- C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK
  - 10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
  - 11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
  - 12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
  - 13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

ADAPTATIE-PADEN BLIJVEN EVALUEREN

ADAPTIEF WERKEN

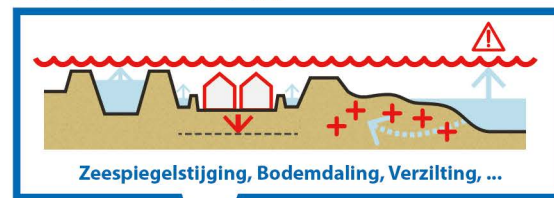
LANGE TERMIJN PLAN

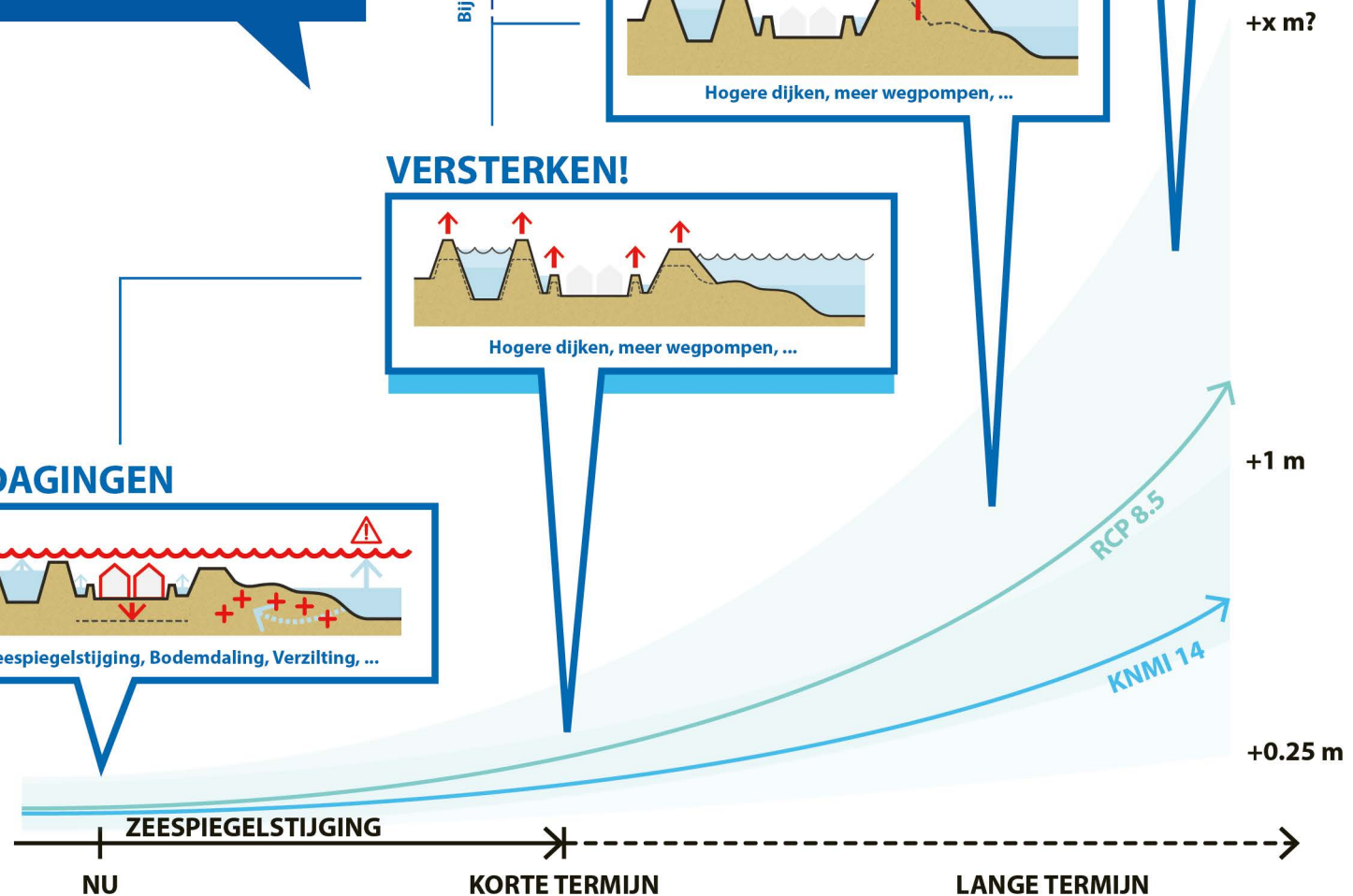
VERSTERKEN!

UITDAGINGEN

Bij heel extreme zeespiegelstijging

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

4. Wij streven naar klimaatneutraliteit

De waterschappen doen er alles aan om verdere klimaatverandering te beperken.

We nemen onze verantwoordelijkheid en werken toe naar klimaatneutraliteit in 2030.

Dit doen we door duurzaam en circulair te werken. Dijkversterkingen vragen vaak veel transport van grond en materialen en bij het verwerken wordt zwaar materieel ingezet. Wij willen dat het aanpakken van de waterveiligheidsopgave geen bijdrage levert aan de klimaatverandering. Denk hierbij aan slim (her)gebruik van zand, steen en grond of de inzet van elektrisch materieel. Ook passen we innovatieve technieken toe, denk aan het gebruik van gebiedseigen grond.

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND
KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET
WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE
KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE
UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET
MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

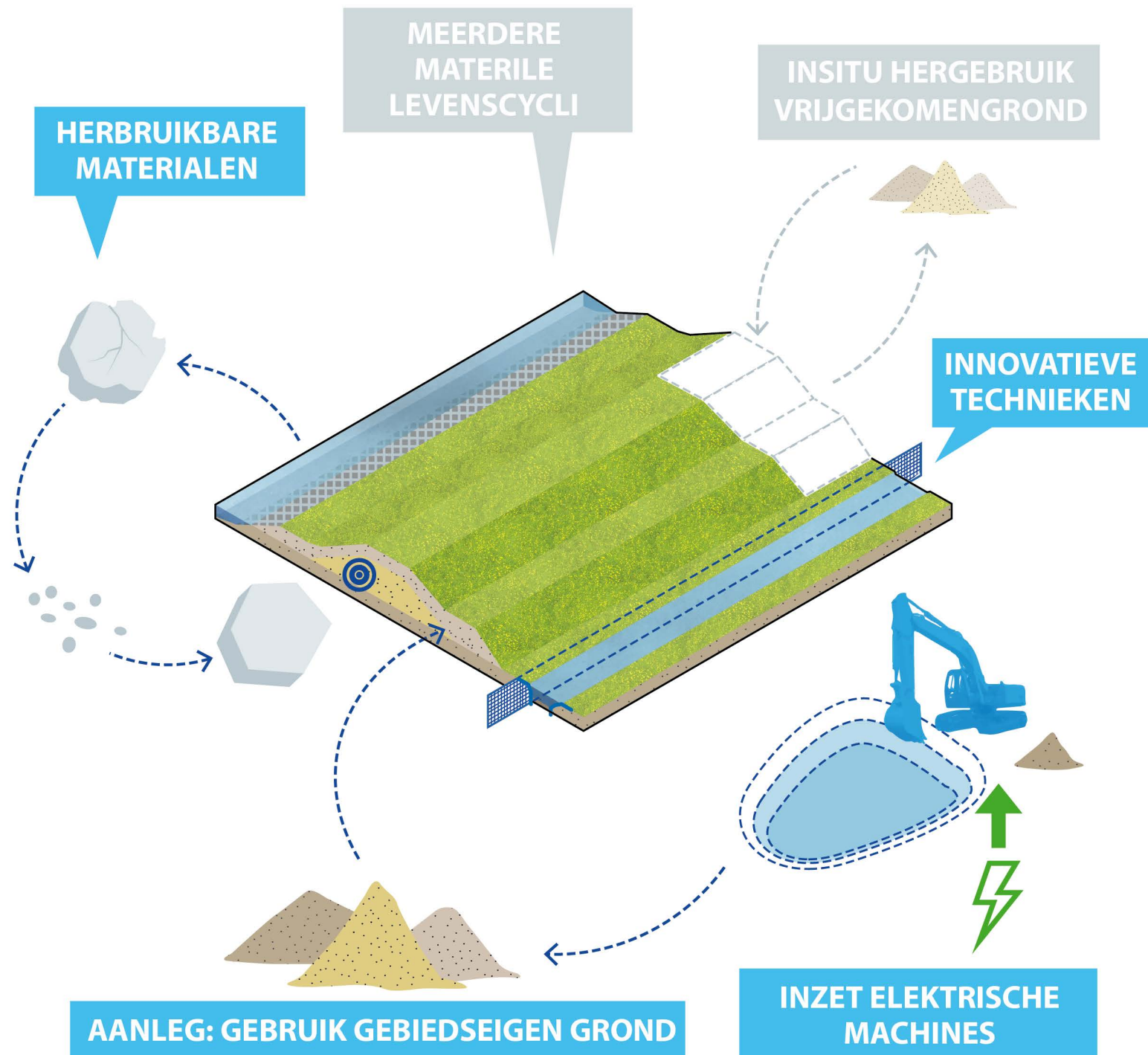
B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-
BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN
DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN
VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE
WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE
DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE
PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN
MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

5. Wij werken nauw samen met medeoverheden en marktpartijen

Waterveiligheidsbeheer houdt niet op bij de wettelijke taken van de waterschappen. Ook andere overheden, bedrijven en particulieren kunnen de kans op overstromingen en schade hierdoor verkleinen. We zien de samenwerking terug in bijvoorbeeld het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie.

De waterschappen benadrukken het belang van een goede samenwerking met medeoverheden en marktpartijen om de grote maatschappelijke opgaven in samenhang aan te pakken.

Denk hierbij aan de woningopgave, de energietransitie, natuurherstel en de transitie van de landbouw.

Dit lukt alleen door opgaven slim te combineren met een gezamenlijke aanpak in de regio. Daarbij is het vooral belangrijk dat wij met gemeenten, provincies en het Rijk de ruimtelijke opgaven verbinden aan de waterveiligheidsopgave. Waterschappen brengen hun specifieke gebiedskennis in en steken de hand uit om samen te werken aan gebiedsprocessen. Ook moeten inwoners zich bewust zijn van de risico's van overstromingen en weten wat ze zelf kunnen doen om schade en leed te voorkomen.

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

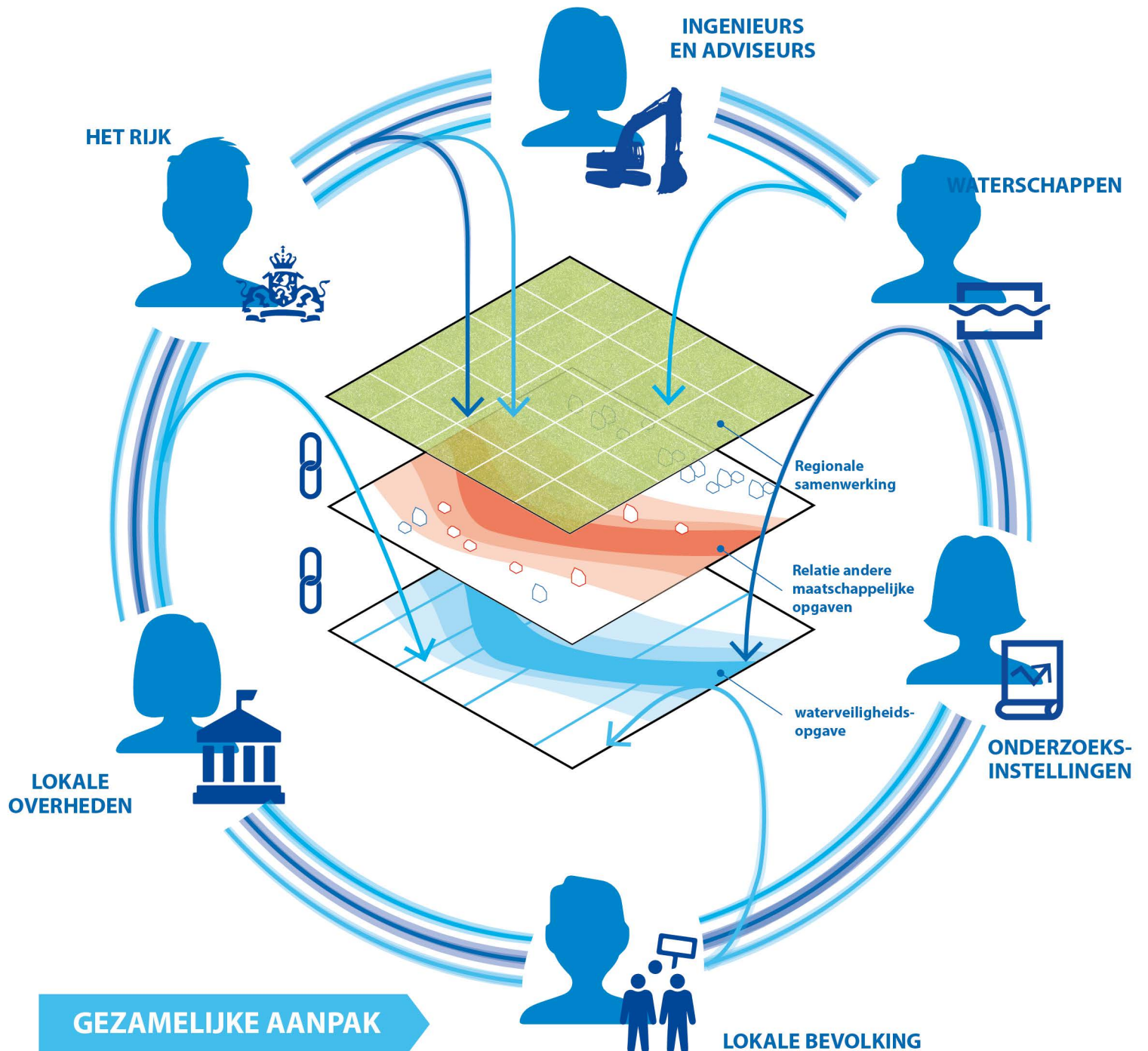
B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND
KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET
WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE
KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE
UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET
MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-
BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN
DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN
VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE
WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE
DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE
PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN
MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

6. Wij kijken over landsgrenzen heen

Water stopt niet aan de grens.

Met toenemende overstromingskansen is het nog meer dan voorheen belangrijk om mee te denken aan oplossingsrichtingen bovenstrooms, over de landsgrenzen heen.

Onze buurlanden België, Duitsland, en wat verder weg Zwitserland en Frankrijk, hebben deels met dezelfde problemen te maken. Het uitwisselen van kennis, kunde, plannen en projecten zorgt ervoor dat we mét elkaar aan waterveiligheid werken en niet tegen elkaar in.

De waterschappen kunnen met hun kennis het Rijk ondersteunen bij een efficiënte aanpak van (hoog)waterafvoer en kustbeheer op Europees niveau. Daarnaast blijven we het Rijk vragen om afspraken te maken met buurlanden om samen maatregelen te nemen en kennis uit te wisselen, onder andere op het gebied van monitoring en vroegtijdige waarschuwing.

UNIE VAN WATERSCHAPPEN

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET
WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE
KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE
UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET
MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST- BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN
DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN
VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE
WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE
DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE
PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN
MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

**WATERVEILIGHEID
BENEDENSTROOMS**

AFSPRAKEN+ MONITORING

VROEGTIJDIGE WAARSCHUWING

KENNISINBRENG

KENNISUITWISSELING

ALARMSYSTEMEN

PREVENTIEVE ACTIE

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST- BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMSTBESTENDIGE DELTA

DE OPGAVEN

Een kwetsbare delta

Een kwart van ons land ligt onder zeeniveau en meer dan de helft zou regelmatig overstromen door de zee of rivieren als er geen dijken en duinen zouden zijn. Afgezien daarvan vormen dijken ook in hooggelegen gebieden essentiële bescherming tegen hoogwater in de rivieren.

De grootste dijkversterkingsoperatie ooit

Versterken van de dijken en duinen blijft het belangrijkste middel om Nederland waterveilig te houden. We hebben afgesproken dat de dijken in 2050 moeten voldoen aan de wettelijke veiligheidsnormen. Daar moet nog veel werk voor worden verzet: 1.500 kilometer aan dijken en 500 sluizen en gemalen moeten worden versterkt. Hiervoor werken de waterschappen samen in een alliantie met Rijkswaterstaat in het Hoogwaterbeschermingsprogramma. De planning is strak, de kosten hoog en de opgave groot.

Ontwikkelingen van het landschap

Om te kunnen wonen, werken en leven in Nederland, is waterveiligheid cruciaal. Dijken, dammen en duinen zijn hierdoor bijna overal in Nederland een vast onderdeel van het landschap om ons heen: langs de grote rivieren, de meren, de kust en ook langs allerlei kleine wateren. Maar de opgave met het veranderende klimaat en de bodemdaling is ingrijpend. En er zijn vele andere claims op de ruimte.

De 'verbouwing van Nederland' die hierdoor start, zal ons landschap veranderen.

Hoe houden we in dat veranderende landschap ruimte voor waterveiligheidsmaatregelen en zorgen we dat andere ruimtelijke processen deze belangrijke opgave niet vertragen?

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

AMBITIES

7. Wij zorgen ervoor dat in 2050 alle dijken en duinen aan de nieuwste veiligheidsnormen voldoen

Bescherming van de Nederlandse delta is tussen nu en 2050 de topprioriteit van de waterschappen.

Dit doen we door de grootste dijkversterkingsoperatie sinds de Deltawerken uit te voeren: het Hoogwaterbeschermingsprogramma.

Voor de beheersing van het Hoogwaterbeschermingsprogramma is de komende jaren veel aandacht. Het is sturen op tijd, geld en kwaliteit. We gaan elkaar meer proactief informeren en leggen meer verantwoording af. We investeren meer in de aanloop van een project, laten ons uitdagen door anderen en delen kennis en expertise. Ook bundelen we de projecten bij de waterschappen meer tot één gezamenlijk programma van de alliantie.

UNIE VAN WATERSCHAPPEN

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

2021 - 2050 =
VERSTERKEN!
VERSTERKEN!
VERSTERKEN!

17.000 km aan primaire,
regionale en overige waterkeringen

> 30 mm

VERANDERENDE
NEERSLAGPATTERNEN

CM

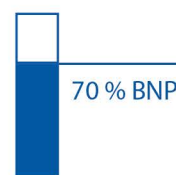
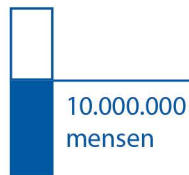
ZEESPIEGELSTIJGING

VERHOOGDE
RIVERAFLOER

M3

In het overstroombare deel van Nederland

2.000 miljard euro
beschermde
economische waarde

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

8. Wij beheren en onderhouden onze waterkeringen slim en toekomstgericht

Ook na aanleg of versterkingen vragen de dijken onze voortdurende aandacht. We inspecteren de dijken, onderhouden ze en beoordelen of ze nog aan de normen voldoen. We beschermen de dijken tegen natuurlijke en menselijke activiteiten die de dijken kunnen beschadigen of verzwakken. Dit doen we vanuit onze zorgplicht; de plicht om de waterkeringen in goede staat te houden.

In aanvulling op het huidige beheer en onderhoud, zoals het maaien en inspecteren, innoveren we ook. Denk hierbij aan digitale technieken.

Tegenwoordig kun je een dijk bijvoorbeeld continue monitoren met informatie uit sensoren die de sterkte van de dijk berekenen.

De waterschappen maken ook steeds meer gebruik van *remote sensing*. Hiermee kun je vanaf afstand bijvoorbeeld vervorming vaststellen. Dit vergroot de veiligheid omdat we eerder kunnen inschatten of de dijk verzwakt is. Remote sensing kan nieuwe inzichten opleveren over faalmechanismen. Dit draagt bij aan een belangrijk doel van de waterschappen: betere kennis van het gedrag van de waterkering opbouwen, om zo de faalkans van een dijk te verkleinen.

Ook na aanleg of versterkingen vragen de dijken, duinen en kades onze voortdurende aandacht. We inspecteren de keringen dijken, onderhouden ze en beoordelen of ze nog aan de normen voldoen. We beschermen de dijken tegen natuurlijke en menselijke activiteiten die de dijken kunnen beschadigen."

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET
WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE
KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE
UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET
MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

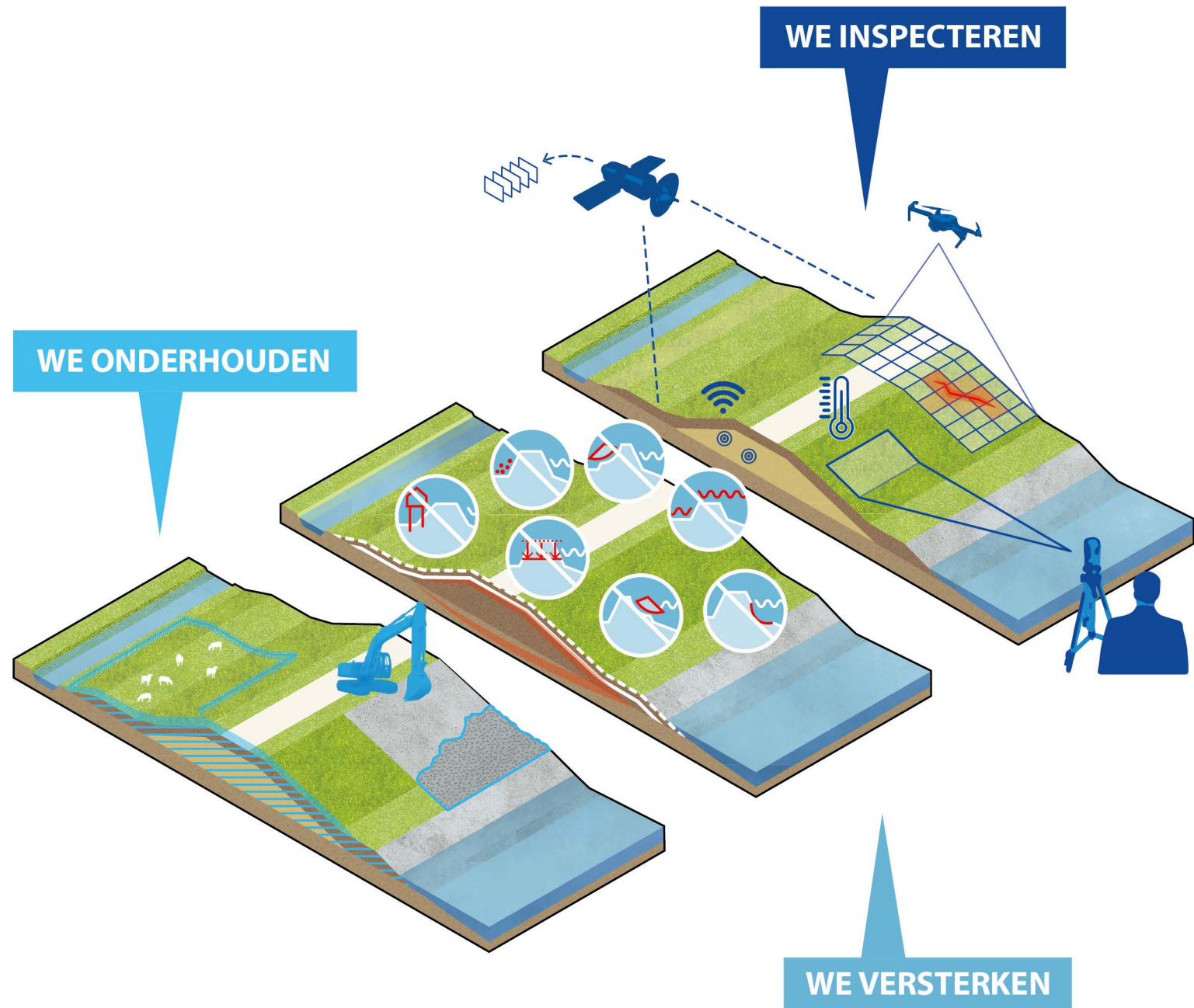
B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST- BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN
DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN
VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE
WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE
DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE
PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN
MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

9. Wij vragen ruimte voor de waterveiligheid

Toekomstige maatregelen voor waterveiligheid gaan de inrichting van de ruimte meebepalen. Dijkversterkingen, maar ook het vergroten van de afvoercapaciteit van beken en rivieren of het inrichten van bergingsgebieden, zijn maatregelen die veel ruimte in beslag nemen.

De waterschappen anticiperen hierop door ruimte te reserveren en samen met regionale partners afgewogen ruimtelijke keuzes te maken.

Waterschappen brengen de ruimte in beeld die nodig is voor toekomstige versterkingen. Binnen deze ruimte stellen de waterschappen regels voor nieuwe ontwikkelingen. Deze mogen de toekomstige uitbreiding van de dijken niet in de weg staan. Zo wordt ruimte gereserveerd voor een toekomstige versterking of uitbreiding van de waterkering.

UNIE VAN WATERSCHAPPEN

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

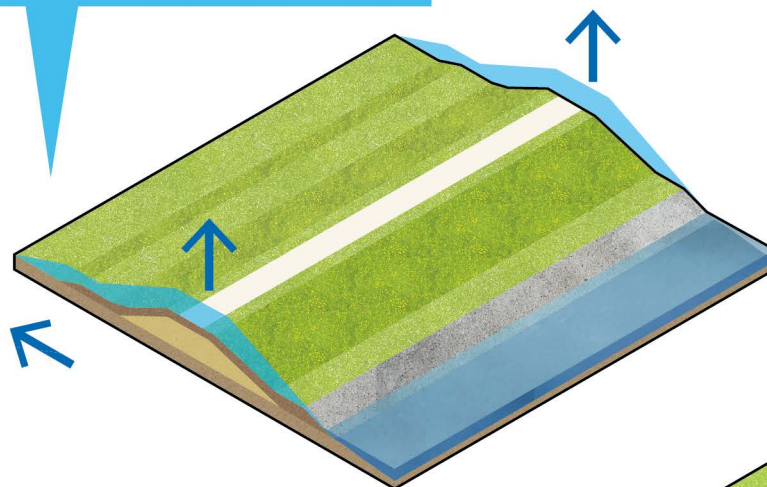
7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

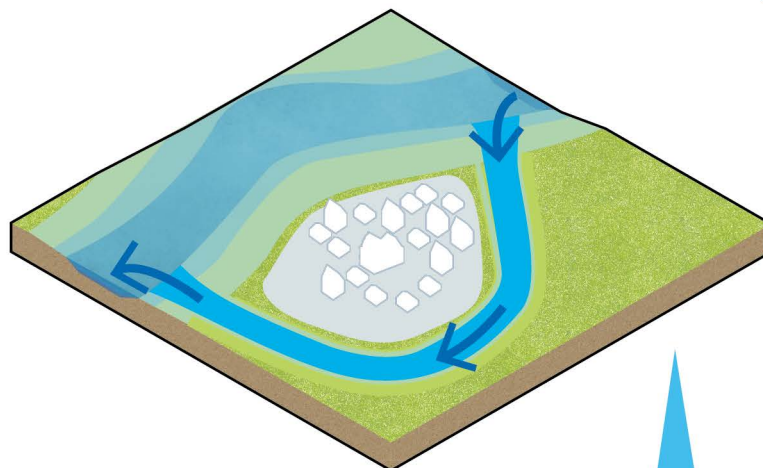
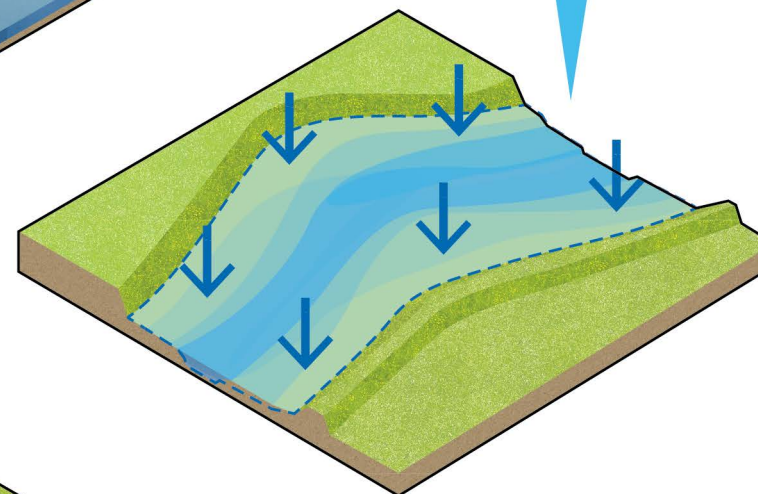
10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

**RUIMTE RESERVEREN
VOOR TOEKOMSTIGE
VERSTERKING**

**VERGROTEN AFVOER-
CAPACITEIT RIVIEREN**

**INRICHTEN VAN
BERGINGSGBIEDEN**

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET
WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE
KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE
UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET
MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST- BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN
DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN
VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE
WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE
DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE
PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN
MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

DE OPGAVEN

Behoud van cultuurhistorie en landschappelijke kwaliteit

De waterschappen werken binnen een uniek landschap van dijken, duinen, polders en molens, rivieren en heuvels, keersluizen en dammen. Het is het landschap waarmee Nederland zich identificeert en dat we wereldwijd uitdragen. Onze waterkeringen en waterwerken zijn blikvangers in het landschap en bepalen in grote mate de landschappelijke kwaliteit. De dijken zijn ook vaak eeuwenoud en vertellen veel over onze geschiedenis en onze cultuur. Deze rijke cultuurhistorie en de landschappelijke kwaliteit verdienen bescherming.

Natuurherstel en versterken van biodiversiteit

De natuur en biodiversiteit staan onder druk. Nederland was een dynamische delta, die steeds veranderde door overstromingen, aanslibbingen van zand en klei, rivierverleggingen of droogvallende omstandigheden. Dat dynamische karakter zorgde voor een krachtige natuur met bijzondere waarden. Iets wat in ere hersteld moet worden.

De verbouwing van Nederland

Nederland gaat op de schop. Door de energietransitie gaan we meer windmolens en zonnepanelen in het landschap zien. Er worden heel veel woningen bijgebouwd. En het landelijk gebied moet een transitie doormaken om bij te kunnen dragen aan natuurherstel. Ook aanpassen aan de klimaatverandering vraagt om ruimtelijke ingrepen, zoals de aanleg van waterbergingen. De ruimte staat onder druk. Slimme inrichting is dus nodig.

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

AMBITIES

10. Wij behouden en versterken het unieke deltalandschap

De waterschappen zijn zich bewust van de grote invloed van ons werk op het landschap. Wij houden rekening met het unieke deltalandschap en de cultuurhistorie van de dijk.

Bij dijkversterkingen werken we contextueel. Dat betekent dat we rekening houden met de ruimtelijke werking van de dijken, in zowel de directe als in de grotere omgeving. Waar mogelijk versterken we deze werking.

Bij dijkversterkingen of -verleggingen zoeken we naar dijktypen die het beste aansluiten op het landschap. Dit kan bijvoorbeeld door dijken op natuurlijke glooiingen aan te leggen. Verder vergroten we de recreatieve waarde, met wandel- of fietspaden die historische plekken in de buurt verbinden. We bedenken ook nieuwe dijktypen, die binnen een specifiek landschap passen. Voorbeelden zijn de steilranddijk in Limburg of de strandachtige vooroeverdijken langs het IJsselmeer.

Met dynamisch kustbeheer versterken we een ander karakteristiek aspect van ons deltalandschap, de duinen.

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

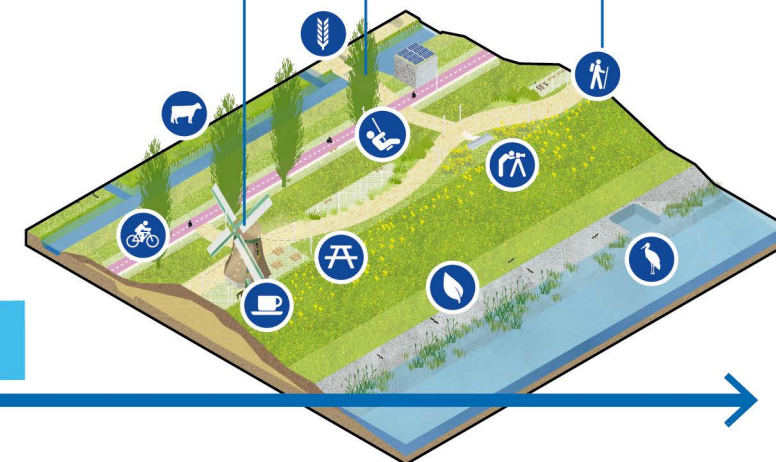
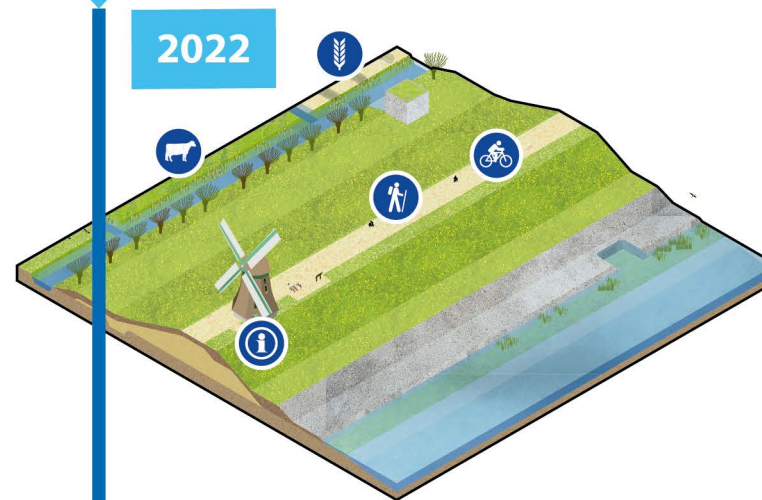
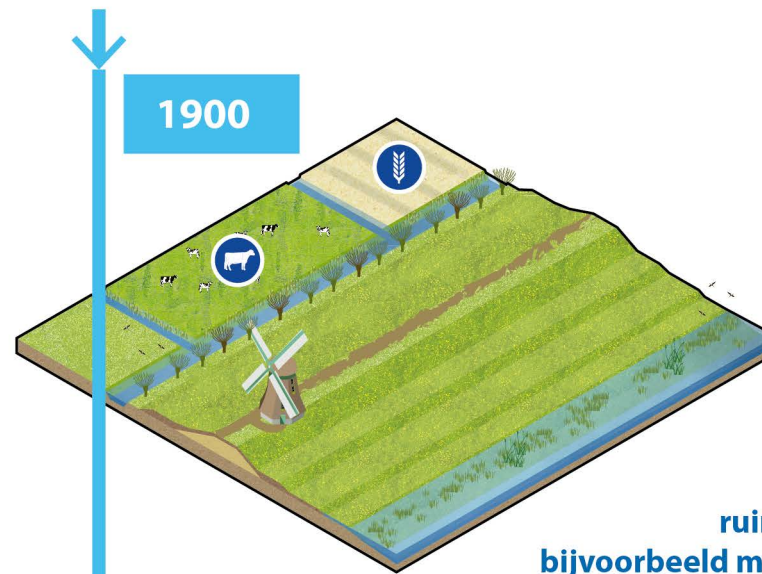
B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST- BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

Vergroten recreatieve waarde

Aanzetten dijk als
ruimtelijke structuurdrager
bijvoorbeeld monumentale bomenrijen

Cultuurhistorische waarde integreren

2050

VOORWOORD

**A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND
KLIMAAT**

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET
WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE
KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE
UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET
MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

**B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-
BESTENDIGE DELTA**

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN
DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN
VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE
WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE
DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE
PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN
MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

11. Wij passen meerlaagsveiligheid toe

We rekenen in Nederland op de kracht van de dijken, dammen en duinen om ons te beschermen. Maar met alleen de waterkeringen redden we het niet. We moeten breder kijken, naar het land achter de dijken en de mensen die er wonen en werken. Het verder denken dan alleen de dijk wordt meerlaagsveiligheid genoemd. Laag 1 is het voorkomen van overstromingen, laag 2 is een duurzame ruimtelijke planning en laag 3 is rampenbeheersing.

De waterschappen richten zich op de waterkeringen (laag 1), maar werken ook graag mee aan laag 2 en 3.

Een slimme, ruimtelijke inrichting (laag 2) kan de risico's verlagen. Het is belangrijk dat waterschappen aan tafel zitten bij het opstellen van nieuwe ruimtelijke plannen en een duidelijke stem laten horen, bijvoorbeeld bij locatiekeuzes. Wij agenderen het overstromingsrisico en stimuleren medeoverheden dit risico sturend te maken in de ruimtelijke ordening.

Ook al doen we er alles aan om overstromingen te voorkomen, toch bestaat er een kleine kans dat het misgaat. Bij rampenbeheersing (laag 3) kan een goede voorbereiding de gevolgen verkleinen. Dit kan bijvoorbeeld door voorlichting, het goed organiseren van vluchtroutes en bereikbaarheid voor hulpdiensten of door tijdige evacuatie. We bereiden ons hier samen met onze partners waaronder de veiligheidsregio's, op voor, bijvoorbeeld door samen oefeningen te organiseren.

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND
KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET
WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE
KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE
UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET
MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-
BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN
DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN
VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE
WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE
DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSEVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE
PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN
MET WATERKERINGEN

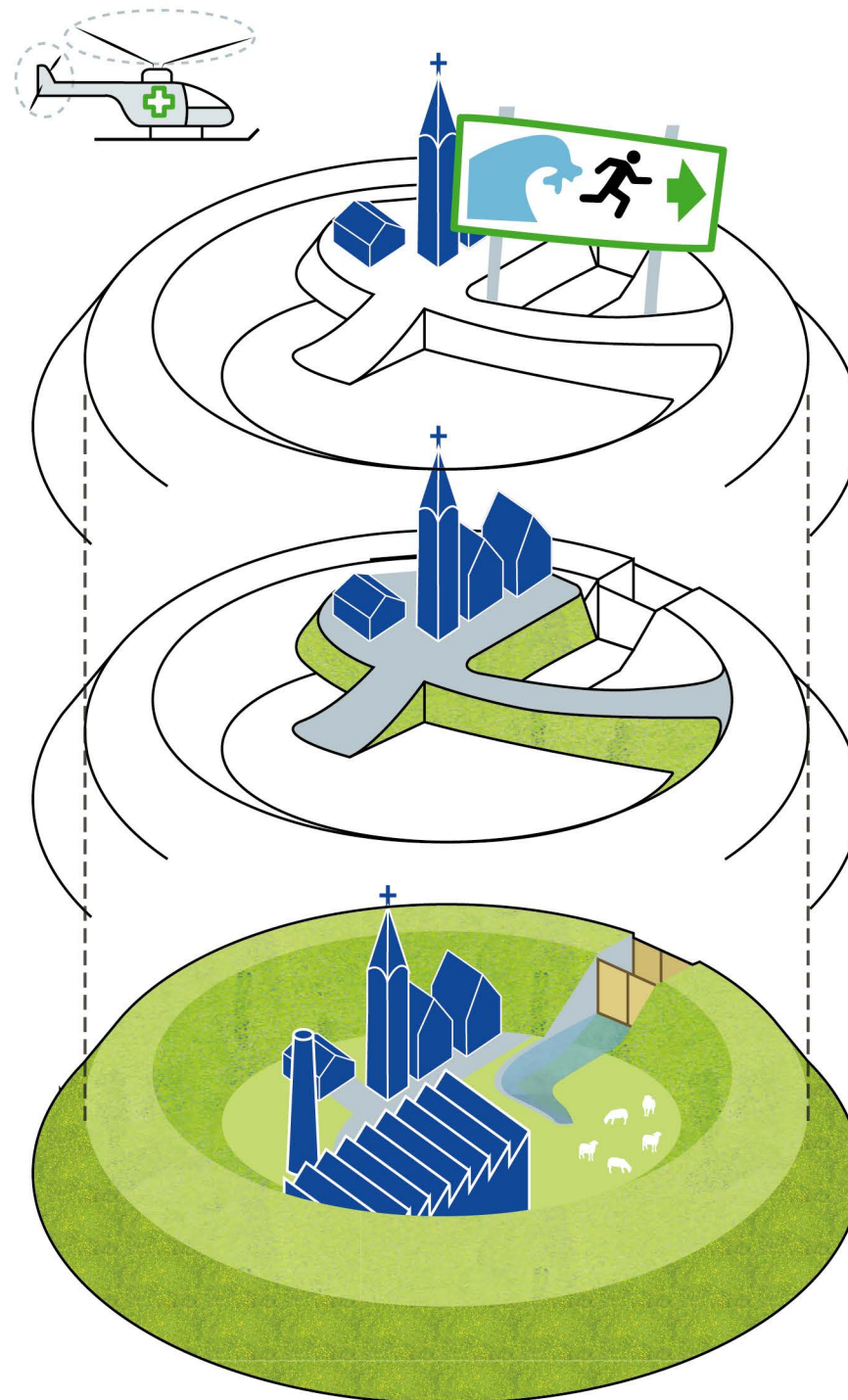
SLOTWOORD

3. RAMPENBEHEERSING

2. DUURZAME
RUIMTELIJKE
PLANNING

1. VOORKOMEN VAN
OVERSTROMINGEN

MEERLAAGSE
VEILIGHEID

VOORWOORD

**A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND
KLIMAAT**

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET
WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE
KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE
UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET
MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

**B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-
BESTENDIGE DELTA**

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN
DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN
VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE
WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE
DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE
PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN
MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

12. Wij werken op basis van natuurlijke processen

De waterschappen voelen een verantwoordelijkheid voor natuurherstel en versterking van de biodiversiteit (soortenrijkdom). Een gezond en veerkrachtig ecosysteem is ook beter bestand tegen droogte of overstroming.

We sluiten daarom met onze maatregelen aan op natuurlijke processen en bouwen dus met de natuur.

Werken met de natuur is goed voor de waterveiligheid, de biodiversiteit en bovendien worden mensen gezonder en gelukkiger van mooie en toegankelijke natuur.

Wij pakken ons aandeel om de natuur en biodiversiteit te versterken. Dijken vormen vaak groene linten door het landschap. Deze netwerken hebben een hoge natuurwaarde die we willen versterken. In onze maatregelen integreren we natuurlijke processen, zoals overstroming, vegetatie-ontwikkeling en zandverplaatsing. Wij passen bijvoorbeeld dynamisch kustbeheer toe. Voor groene waterkeringen zorgen we voor een bloem- of kruidenrijke begroeiing, die tegelijkertijd een sterke grasmat geven. Hoogwaterveiligheid en biodiversiteit kunnen zo hand in hand gaan.

Een lange duinenrij beschermt grote delen van Nederland tegen overstroming vanuit de zee. In het licht van zeespiegelstijging vraagt dit ook in de toekomst om voortdurende aandacht. Bij het versterken en beheren van onze kust maken we op grote schaal gebruik van natuurlijke processen - de zeestroming, sedimentatie en erosie, de werking van de wind. Daarmee bouwen we mét de natuur aan onze veiligheid en vergroten we de biodiversiteit. Waar het lukt om de duinenrij te verhogen of verbreden ontstaat een grotere ondergrondse zoetwatervoorraad. Dat heeft ook een positieve invloed op ons oppervlaktewater. Op deze manier werken, werkt inspirerend en levert projecten op die ook internationaal tot de verbeelding spreken.

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND
KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET
WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE
KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE
UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET
MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

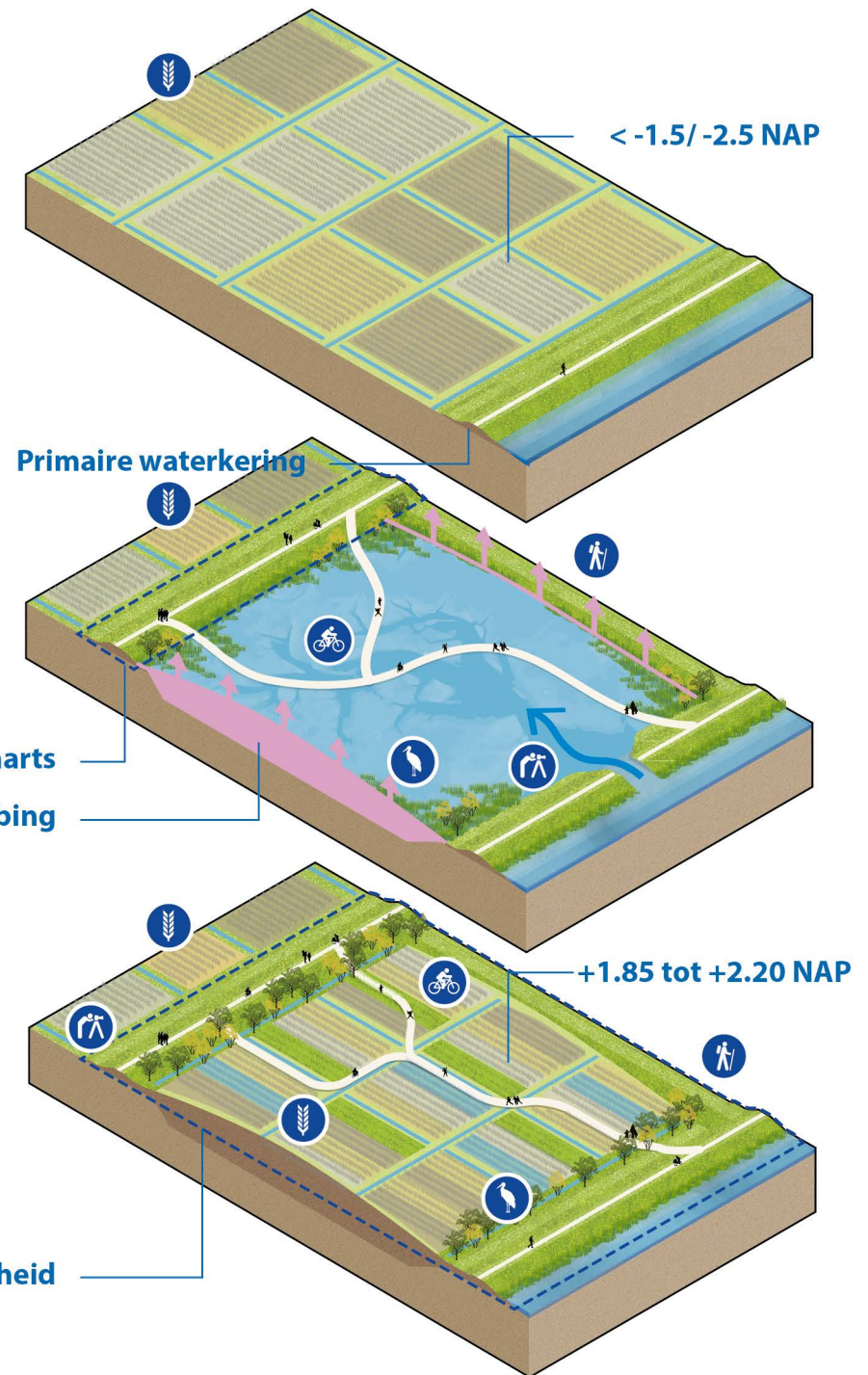
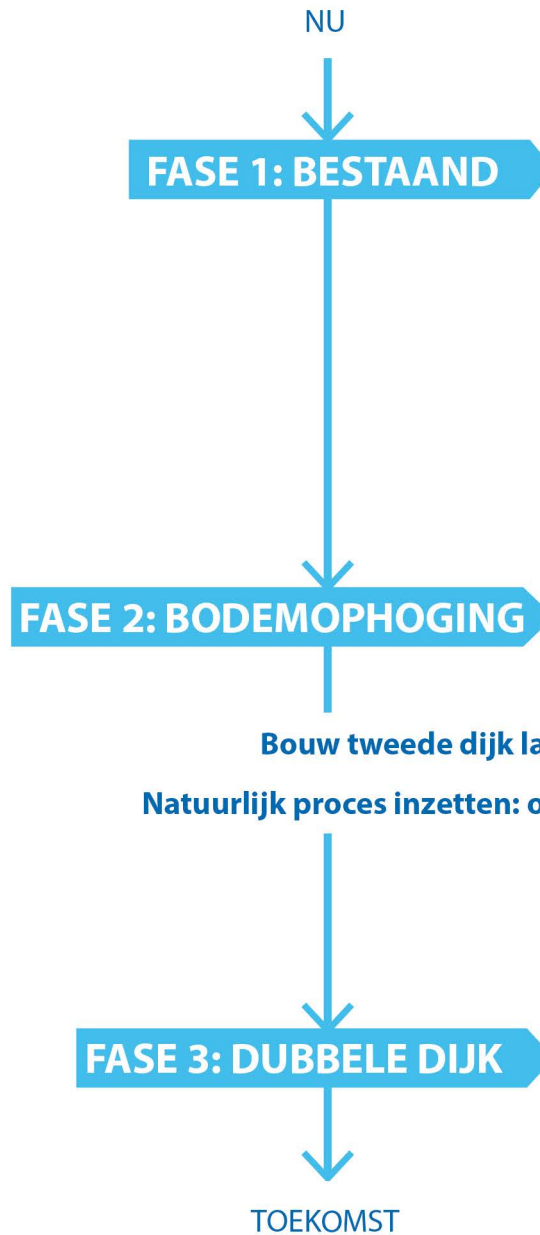
B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-
BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN
DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN
VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE
WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE
DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE
PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN
MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

13. Wij combineren andere ruimtelijke opgaven met waterkeringen

De waterschappen gaan over waterveiligheid, maar de dijk is van ons allemaal en heeft vele functies.

De komende jaren wordt meervoudig ruimtegebruik voor de waterkeringen nog belangrijker. De waterschappen zetten daar ook vol op in, omdat we kansen zien in het slim combineren van functies en het delen van de ruimte.

De multifunctionele dijk heeft de toekomst.

De waterschappen gaan de komende jaren nog nadrukkelijker met andere overheden en gebiedspartners samenwerken aan deze multifunctionele dijk. Zo'n dijk zorgt niet alleen voor bescherming tegen overstromingen, maar biedt ook ruimte aan bijvoorbeeld windmolens of woningen. Ook willen de waterschappen het mogelijk maken om de beleving te verhogen. De dijk als ontspanning en ter vermaak van bezoekers en bewoners. Zo'n combinatie met recreatief medegebruik kan het proces van dijkversterking ook versnellen, omdat gebruikers meer begrip en waardering krijgen voor de waterkeringen en de rol van de waterschappen. Kortom: de dijk vraagt niet alleen ruimte maar biedt deze ook!

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND
KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET
WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE
KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE
UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET
MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-
BESTENDIGE DELTA

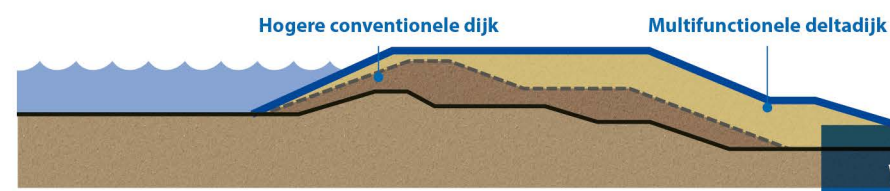
7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN
DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN
VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE
WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE
DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE
PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN
MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

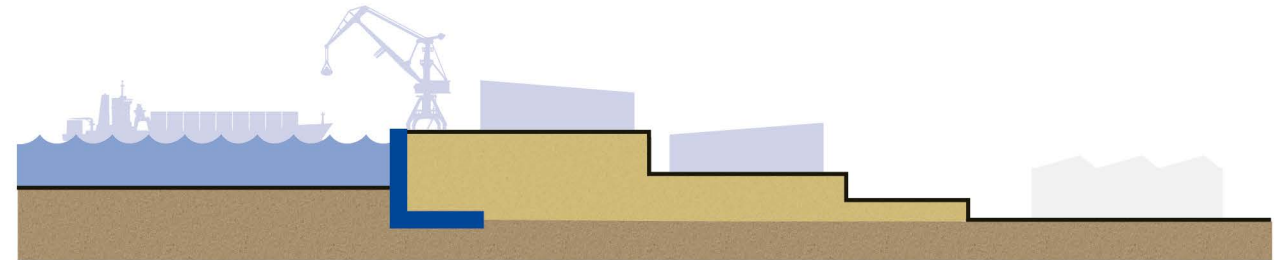
MULTIFUNCTIONELE DIJKEN

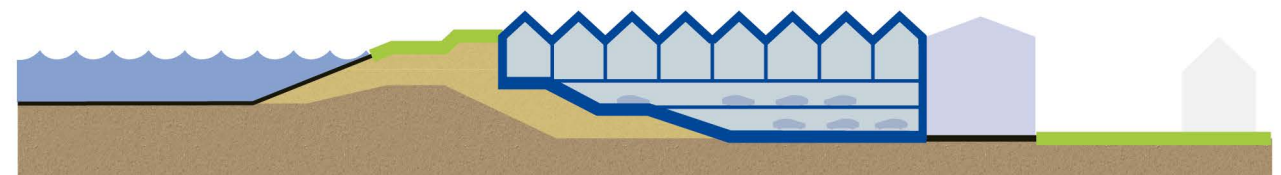
**WE GAAN ANDERE
RUIMTELIJKE OPGAVEN
COMBINEREN MET
WATERKERINGEN**

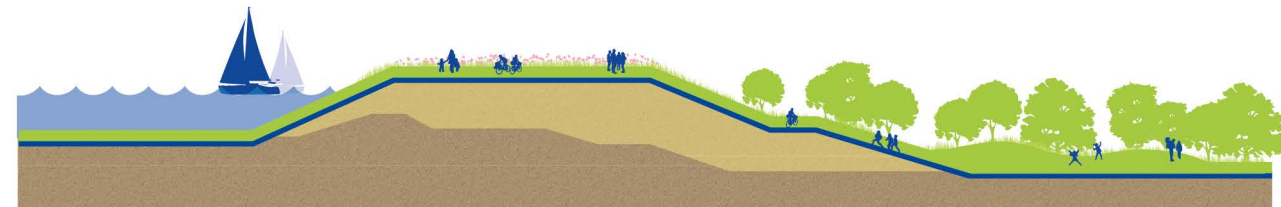
DUURZAME ENERGIEOPWEKKING INTEGREREN

PRODUCTIE EN HANDEL INTEGREREN

STEDELIJKE ONTWIKKELING INTEGREREN

NATUUR EN RECREATIE INTEGREREN

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

SLOTWOORD

De Nederlandse delta blijvend beschermen tegen overstromingen en de effecten van klimaatverandering opvangen is een enorme klus. Dijkversterkingen gaan daarmee de komende jaren een ingrijpende rol spelen in de ruimtelijke inrichting en zullen steeds zichtbaarder worden in het landschap. De watersystemen, het landschap en de cultuur verschillen lokaal sterk. Maar dat de waterschappen samen met medeoverheden, gebiedspartners en de markt hun schouders moeten zetten onder een waterveilig Nederland, dat staat als een paal boven water.

De ambities uit dit manifest vertellen hoe de waterschappen op een toekomstbestendige en betaalbare wijze invulling geven aan deze opgave. Door breed te kijken, samen te werken met de natuur, functies te combineren en door ons op te stellen als een maatschappelijke (gebieds)partner. Lokaal en regionaal door de waterschappen en nationaal met de provincies, de Deltacommissaris en het Rijk. Ook werken we over de landsgrenzen heen, internationaal en met onze buurlanden. En met lokaal maatwerk geven we vervolgens uitwerking aan deze ambities.

Maar net zoals de klimaatverandering voortduurt en het versterken van dijken nooit af is, is ook het werken aan ambities met dit manifest niet klaar. Zie het als een gezamenlijk uitgangspunt op basis waarvan we het gesprek aangaan en de komende jaren met elkaar werken aan de waterveiligheid van de toekomst.

VOORWOORD

A) WIJ ANTICIPEREN OP EEN VERANDEREND KLIMAAT

1. WIJ BREKEN EEN LANS VOOR HET
WATERVEILIGHEIDSBELANG IN RUIMTELIJKE
KEUZES
2. WIJ KIJKEN NAAR HET TOTALE WATERSYSTEEM
3. WIJ MAKEN VANDAAG KEUZES VOOR DE
UITDAGINGEN VAN MORGEN
4. WIJ STREVEN NAAR KLIMAATNEUTRALITEIT
5. WIJ WERKEN NAUW SAMEN MET
MEDEOVERHEDEN EN MARKTPARTIJEN
6. WIJ KIJKEN OVER LANDSGRENZEN HEEN

B) WIJ ZORGEN VOOR EEN TOEKOMST- BESTENDIGE DELTA

7. WIJ ZORGEN ERVOOR DAT IN 2050 ALLE DIJKEN EN
DUINEN AAN DE NIEUWSTE VEILIGHEIDSNORMEN
VOLDOEN
8. WIJ BEHEREN EN ONDERHOUDEN ONZE
WATERKERINGEN SLIM EN TOEKOMSTGERICHT
9. WIJ VRAGEN RUIMTE VOOR DE WATERVEILIGHEID

C) WIJ KIJKEN BREDER DAN DE DIJK

10. WIJ BEHOUDEN EN VERSTERKEN HET UNIEKE
DELTALANDSCHAP
11. WIJ PASSEN MEERLAAGSVEILIGHEID TOE
12. WIJ WERKEN OP BASIS VAN NATUURLIJKE
PROCESSEN
13. WIJ COMBINEREN ANDERE RUIMTELIJKE OPGAVEN
MET WATERKERINGEN

SLOTWOORD

BEZOEKADRES

Koningskade 40
2596 AA Den Haag
070 351 97 51
Nederland

POSTADRES

Postbus 93218
2509 AE Den Haag
Nederland

info@uvw.nl
www.uvw.nl